

**Mahaliy korxonalarni qo'llab quvatlashda moliyaviy mexanizmlarini
takomillashtirish (xorijiy davlatlarda misolida)**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

mustaqil tadqiqotchi

Z.T.Mirzayev

***Annotatsiya.** Maqolada O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyot erkinlashuvi va modernizatsiyasining hozirgi bosqichida korxonalar moliyaviy siyosatini shakllantirish nazariyasi va uslubiyotini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish istiqbollari korxonalar moliyaviy siyosatini shakllantirish nazariyasi va uslubiyotini takomillashtirish ustunliklari hamda o'ziga xos xususiyatlari ilmiy asoslab berilgan. O'zbekiston Respublikasi korporativ moliya menejmenti tizimida korxonalar moliyaviy siyosatini shakllantirish nazariyasi va uslubiyotini takomillashtirish imkoniyatlari tadqiq etilgan hamda tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

***Kalit so'zlar:** korxonalar moliyaviy siyosati, korporativ moliyaviy menejment, korxonalar moliyasi, korxonalar faoliyatining moliyaviy ta'minoti, korxonalar moliyaviy holati, korxonalar moliyaviy barqarorligi, korxonalar moliyaviy xavfsizligi, strategik boshqaruv, konservativ usul, differensial, dominant soha, muqobillik, moliyaviy egiluvchanlik, raqobat pozitsiyasi.*

Kirish. Iqtisodiyot modernizatsiyasi va liberallasuvi jarayoni, fiskal siyosat va korxonalar moliyaviy salohiyatini oshirish muammolarining keskinlashuvi va korporativ moliyaviy menejment taraqqiyotining samarali mexanizmlarini qo'llash ko'p jihatdan korxonalar moliyaviy siyosatini samarali shakllantirishga ham bevosita bog'liqdir. Mamlakatimizda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab korxonalar moliyasini samarali boshqarishga qaratilgan moliya-soliq siyosati olib borilmoqda. Chuqur institutsional o'zgarishlar amalga oshirildi, korporativ boshqaruv tizimini kompleks rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar qabul qilindi,

maqsadli kompleks dasturlar amalga oshirilmoqda. Bunda «korxonalarda korporativ moliyaviy menejment tizimini takomillashtirish foydalanilmayotgan resurslar va moliyaviy imkoniyatlardan yuqori darajada va samarali foydalanish, korxonalar moliyaviy siyosati sohasida shakllanib qolgan tizimli muammolarni bartaraf etish hamda hozirgi kundagi eng muhim masalalardan biri – korxonalar miqyosida moliyaviy menejment samaradorligini oshirish imkonini beradi». Rivojlangan va izchil taraqqiy etayotgan davlatlar (Yaponiya, AQSh, Germaniya, Buyuk Britaniya, Xitoy va boshqalar) tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, korxonalar raqobatbardoshligi, barqaror rivojlanishi korxonalar moliyaviy siyosatini shakllantirishning samarali vositalarini qo'llashga to'laligicha bog'liqdir. Bunda tashqi muhitning ta'siri va raqobat korxonalarini o'zlarining moliyaviy salohiyatidan yanada samarali foydalanishga undamoqda.

Korxonalarini qo'llab-quvvatlashning moliyaviy mexanizmlari uzoq tarixga ega bo'lib, vaqt o'tishi bilan turli sharoitlarda korxonalar ehtiyojlarini qondirish uchun rivojlanadi. Amerika Qo'shma Shtatlari (19-asr) Qo'shma Shtatlar 1800-yillarda banklar va kredit uyushmalari kabi moliyaviy institutlarning tashkil etilishini ko'rdi, ular biznesga kreditlar berishni boshladilar. Venchur kapitali tushunchasi 20-asr o'rtalarida startaplarni moliyalashtirish uchun paydo bo'lgan. Germaniya (19-asr oxiri) Kooperativ banklarning (Volksbanken) tashkil etilishi mahalliy biznesni, ayniqsa qishloq joylarda qo'llab-quvvatlashga qaratilgan edi. Ikkinchi jahon urushidan keyingi davr Yaponiya (1950-yillar) Yaponiya hukumati Ikkinchi jahon urushidan keyin sanoat o'sishi va qayta qurishni qo'llab-quvvatlash uchun Yaponiya taraqqiyot banki kabi moliyaviy mexanizmlarni joriy qildi. Evropa (1950-1970-yillar) Ko'pgina Evropa mamlakatlari urushdan keyin iqtisodiy tiklanish davrida KO'Kni qo'llab-quvvatlash uchun davlat tomonidan moliyalashtiriladigan moliyaviy dasturlarni ishlab chiqdi, jumladan grantlar, kreditlar va subsidiyalar. Bangladeshda mikromoliya (1970-1980 yillar) Muhammad Yunus tomonidan asos solingan Grameen banki kam ta'minlangan tadbirkorlarga qashshoqlikdan xalos bo'lish va iqtisodiy taraqqiyotni qo'llab-quvvatlash maqsadida kichik kreditlar berib, mikromoliyalashtirishga asos solgan.

Rivojlanayotgan bozorlar (1990-2000 yillar) Lotin Amerikasi, Afrika va Osiyo mamlakatlari ko'pincha Jahon banki va mintaqaviy taraqqiyot banklari kabi xalqaro tashkilotlarning ko'magida mikromoliyalash va kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini qo'llashni boshladi. Globallashtirish va texnologiya (2000-yillardan hozirgi kungacha) Fintechning yuksalishi global miqyosdagi korxonalar uchun kapitalga kirishni osonlashtiradigan tengdoshga kreditlash platformalari va kraudfanding kabi yangi moliyaviy mexanizmlarni keltirib chiqardi. Korxonalarni qo'llab-quvvatlashning moliyaviy mexanizmlari tarix davomida turli tashabbuslardan kelib chiqqan bo'lsa-da, ularning rivojlanishiga iqtisodiy kontekst, hukumat siyosati va turli mamlakatlardagi biznes ehtiyojlari katta ta'sir ko'rsatgan. Bugungi kunda bu mexanizmlar butun dunyo bo'ylab tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va iqtisodiy o'sish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

AQShda biznesni qo'llab-quvvatlashning moliyaviy mexanizmlarini takomillashtirish turli sektorlar va biznes hajmining turli ehtiyojlarini qondiradigan ko'p qirrali yondashuvni o'z ichiga oladi. Jamiyatni rivojlantirish bo'yicha moliyaviy institutlar (CDFIs):

Kam ta'minlangan jamoalar va kichik bizneslarga kreditlar beradigan CDFIlarni moliyalashtirish va qo'llab-quvvatlashni ko'paytirish. Startaplar va kichik bizneslarga kamroq to'siqlarga ega bo'lgan kapitalga kirishda yordam berish uchun mikrokredit dasturlarini kengaytirilgan.

Banklarni kichik biznesni, ayniqsa, xavfli sektorlarni kreditlashga rag'batlantirish maqsadida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan kreditlarni kafolatlash dasturlarini kuchaytirish va rag'batlantirish.

Kredit va grantlar olish uchun ariza berish jarayonini soddalashtirish, qog'ozbozlikni qisqartirish va korxonalarining mablag'larga tez kirishini osonlashtirish.

Innovatsiyalar va yangi ish o'rinlari yaratishni rag'batlantirish uchun qayta tiklanadigan energiya, texnologiya va ishlab chiqarish kabi muayyan sektorlarga yo'naltirilgan grantlar uchun mablag'ni ko'paytirish.

Kichik biznes uchun, xususan, ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar, kapital qo'yilmalar va ish o'rinlari yaratish uchun soliq imtiyozlari va chegirmalarni joriy etish.

Investitsion startap ekotizimlarini inkubatorlar, akseleratorlar va moliyalashtirish, murabbiylik va resurslar bilan ta'minlaydigan davlat tomonidan homiylik qilinadigan dasturlar orqali rivojlantirish. Ta'lim va moliyaviy savodxonlik:

Kredit va moliyaviy xizmatlardan, ayniqsa, kichik va ozchilikka tegishli bizneslar uchun qulay foydalanishni ta'minlaydigan fintech yechimlari o'sishini rag'batlantirish.

Kichik va o'rta korxonalar (KO'B) uchun texnologiyalarni joriy etishga, ularning raqobatbardoshligini saqlab qolishga yordam beradigan

Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishga yo'naltirilgan mahalliyashtirilgan moliyalashtirish tashabbuslarini ilgari surish, ishsizlik darajasi yuqori yoki iqtisodiy inqirozga uchragan hududlarga investitsiyalarni rag'batlantirish.

Moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari samaradorligini nazorat qilish uchun mustahkam tizimlarni yaratish, ularning biznes va iqtisodiyotning o'zgaruvchan ehtiyojlarini qondirishini ta'minlash.

Germaniyada korxonalarni qo'llab-quvvatlashning moliyaviy mexanizmlari yaxshi ishlab chiqilgan bo'lib, ular tadbirkorlik, innovatsiyalar va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga qaratilgan turli dasturlarni o'z ichiga oladi. KfW Bank (Kreditanstalt für Wiederaufbau) hukumatga qarashli ushbu taraqqiyot banki kichik va o'rta biznes, startaplar va yirik korxonalarga kreditlar, grantlar va kafolatlar beradi. KfW innovatsiyalar, energiya samaradorligi va xalqarolashtirishga e'tibor qaratadi. Germaniyadagi har bir federal shtatda o'z rivojlanish banki (masalan, Baden-Vyurtembergdagi L-Bank) mavjud bo'lib, u mintaqaviy biznesni qo'llab-quvvatlash va moliyaviy yechimlarni taklif qiladi. Federal va davlat dasturlari hukumat texnologiya, yashil energiya, tadqiqot va ishlanmalar kabi muayyan sektorlar uchun turli grantlar va subsidiyalar taklif qiladi. Ushbu dasturlar biznesning moliyaviy yukini kamaytirish va o'sishni rag'batlantirish uchun

mo'ljallangan. Venchur kapitali va kapitalni moliyalashtirish. Hukumat davlat-xususiy sheriklik va venchur kapital fondlari, innovatsion startaplar va yuqori o'sishdagi kompaniyalarni qo'llab-quvvatlash orqali moliyalashtiradi. Xususiy investorlar, biznes farishtalar va venchur kapitalistlarning jonli ekotizimlari ko'pincha tarmoqlar va platformalar tomonidan osonlashtiriladigan startaplarga faol sarmoya kiritadi. Ushbu muassasalar tadbirkorlarga, ayniqsa kam ta'minlangan jamoalarda kichik kreditlar taklif qiladi va an'anaviy bank kreditlari uchun mos bo'lmagan shaxslar o'rtasida tadbirkorlikni rivojlantirishga yordam beradi. Tadqiqot va ishlanmalar uchun soliq imtiyozlari kompaniyalar innovatsiyalar va texnologik taraqqiyotni rag'batlantiradigan ilmiy-tadqiqot ishlari uchun soliq imtiyozlaridan foydalanishlari mumkin. Korxonalar muayyan loyihalar yoki hududlarga sarmoya kiritganlarida soliqqa tortiladigan daromadlarini kamaytiradigan investitsiya grantlaridan foydalanishlari mumkin. Ko'plab dasturlar mentorlik, tarmoq va moliyalashtirish orqali startaplarni qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu inkubatorlar ko'pincha universitetlar va ilmiy muassasalar bilan hamkorlik qiladi. Mahalliy palatalar biznes uchun resurslar, maslahatlar va tarmoq imkoniyatlarini taqdim etib, moliyaviy yordamga kirishni osonlashtiradi. Germaniya, shuningdek, mahalliy korxonalar va tashabbuslarni qo'llab-quvvatlovchi mintaqaviy rivojlanish va birlashishga qaratilgan Yevropa Ittifoqining moliyalashtirish dasturlaridan ham foyda ko'radi. Germaniyaning korxonalarini qo'llab-quvvatlashning moliyaviy mexanizmlari innovatsiyalar, mintaqaviy rivojlanish va barqarorlikka qaratilgan davlat va xususiy tashabbuslarning mustahkam uyg'unligi bilan ajralib turadi. Ushbu ko'p qirrali yondashuv iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlikni oshiruvchi barcha hajmdagi biznes uchun qulay muhit yaratishga yordam beradi.

Xitoyda moliyaviy mexanizmlar va korxonalarini qo'llab-quvvatlash yuqori darajada tashkil etilgan va turli sohalarda iqtisodiy o'sishni, innovatsiyalarni va rivojlanishni rag'batlantirish uchun moslashtirilgan. Xitoy sanoat va tijorat banki (ICBC) va Xitoy qurilish banki kabi yirik banklar korxonalarini, ayniqsa yirik va davlat korxonalarini (DK) moliyalashtirishning muhim qismini ta'minlaydi. Xitoy taraqqiyot banki kabi institutlar infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish va

strategik tarmoqlarni qo'llab-quvvatlash, asosiy tarmoqlar uchun kreditlar va sarmoyalarni taqdim etishga e'tibor qaratadi. Xitoy hukumati texnologiya, qishloq xo'jaligi va qayta tiklanadigan energiya kabi muayyan tarmoqlarga qaratilgan turli grantlar va subsidiyalar taklif qiladi. Ushbu dasturlar korxonalar uchun operatsion xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi. Hukumat startaplar va innovatsion kompaniyalarga sarmoya kiritish, tadbirkorlikni, ayniqsa, yuqori texnologiyali sohalarni rivojlantirish uchun fondlar tashkil etdi. Jonli xususiy venchur kapital ekotizimi startaplarni qo'llab-quvvatlaydi, ko'plab mahalliy va xalqaro investorlar rivojlanayotgan tarmoqlarda imkoniyatlar izlaydi. Mazkur muassasalar tadbirkorlikni rivojlantirish va qashshoqlikni bartaraf etish maqsadida, ayniqsa, qishloq joylarda jismoniy shaxslar va kichik biznes subyektlariga kichik kreditlar ajratmoqda. Hukumat ilmiy-tadqiqot va texnologik innovatsiyalarni, xususan, strategik rivojlanayotgan tarmoqlarni moliyalashtirib, korxonalariga yangi mahsulotlar va texnologiyalarni ishlab chiqishda yordam beradi. Moliyalashtirish va qo'llab-quvvatlash milliy rivojlanish uchun muhim deb hisoblangan infratuzilma va texnologik taraqqiyot kabi loyihalarga yo'naltiriladi. Mahalliy hukumatlar ko'pincha mintaqaviy iqtisodiy landshaftga moslashtirilgan o'zlarining moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini amalga oshiradilar, jumladan moliyalashtirish, soliq imtiyozlari va biznesni jalb qilish uchun imtiyozlar. BRI orqali Xitoy xalqaro loyihalar va hamkorlikda ishtirok etayotgan korxonalarni qo'llab-quvvatlab, ishtirokchi mamlakatlarga sarmoya va moliyalashtirishni rag'batlantiradi. Xitoyning moliyaviy mexanizmlari va korxonalarni qo'llab-quvvatlash kuchli hukumat roli, davlat va xususiy moliyalashtirish variantlari va innovatsiyalar va iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishga qaratilgan maqsadli dasturlari bilan ajralib turadi. Ushbu kompleks yondashuv qulay biznes muhitini yaratish va turli sohalarda o'sishni rag'batlantirishga qaratilgan.

Xulosa va takliflar. O'zbekistonda rivojlanish istiqbollarini hisobga olgan holda iqtisodiyot modernizatsiyasi va liberallashtirish sharoitidagi yangi boshqaruv siyosati doirasida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning dolzarb vazifalarini hisobga olgan holda korxonalar moliyaviy siyosatini shakllantirishning nazariy va uslubiy

asoslarini takomillashtirish va korxonalar moliyasini rejalashtirish imkoniyatlaridan samarali foydalanish mexanizmlari va chora-tadbirlarini ishlab chiqishning zamonaviy tendensiyalarini tizimli tarzda tadqiq etishda “iqtisodiyot ochiqligi va biznes muhiti” kabi hayotiy belgilovchi omillar mutanosibliklarini o‘zaro muvofiqlashtirish hamda uyg‘unlashtirish orqali uning takomillashgan mexanizmini ishlab chiqish asosiy masala qilib qo‘yilishi zarur va bu jarayon quyidagilarga imkon beradi. Korxonalar moliyaviy siyosatini shakllantirish nazariyasi va uslubiyotiga yangicha yondoshish zarurligini belgilovchi omillar ilmiy tahlil qilinadi va ularni samarali boshqarish tadbirlari asoslab beriladi.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

1. Dzhamalov Kh.N. On the question of methods for assessing the financial stability of small businesses and its factors // International scientific journal "Scientist of the XXI century" No. 3-2 (62), March 2020, pp. 50-59.
2. Лисовская И.А. Методология формирования финансовой стратегии Российских компаний. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. – М., 2009. – С. 4.
3. Бобков Н.В. Формирование финансовой стратегии корпораций в современных условиях. Автореферат диссертации на соискание кандидата экономических наук. – Москва., 2009. – С. 10.